

Historia

Autor: Administrator
23.08.2007.

Rys historyczny gminy. Historia gminy Połwiątne jest nierozdzielnie związana z historią Podlasia. Nazwa „Podlasie” jest nazwą topograficzną, która była związana z sytuacją geopolityczną. Dotyczyła także położenia tej krainy pod Lachami (Podlachia, Podlasze). Pierwotnie znajdowała się ona w środku krain polskich i była wschodnią częścią Mazowsza, położoną w kątzie zbiegu trzech działów wodnych: Wisły, Niemna i Prypeci. Na jej obszar skądają się dorzecza Narwi, Leśnej, Dmuchawca, środkowego Bugu, Krzyny i Nurca. U zarania istnienia państwa polskiego obszar gminy był typową krainą graniczną, położoną na skrzyżowaniu ważnych dróg międzynarodowych. Na jej terenie przenikały się i mieszały wpływy polskie (mazowieckie), ruskie, jałowieskie i krzyżackie, a północniej litewskie. Z powodu takiego położenia toczyły się tu nieustannie walki, ludność dziesiątkowała zarazy i wojny, a ziemię uprawne porastały lasy. Zakończony w XV wieku proces tworzenia granicy między Wielkim Księstwem Litewskim i Mazowszem wprowadził względny spokój w regionie. Tym samym rozpoczęła się intensywny rozwój gospodarki rolnej i osadnictwa.

Teren województwa podlaskiego wiele razy zmieniał przynależność państwową na przestrzeni wieków. Po pokoju toruńskim w 1411 roku nastąpiło ustanowienie granicy z państwem krzyżackim i uporządkowanie administracyjne tego obszaru. Od 1413 roku obszary wschodnie omawianego województwa wchodziły w skład województwa trockiego. W 1513 roku z tego wielkiego województwa trockiego wydzielono województwo podlaskie wchodzące wówczas w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, obejmujące swymi granicami ziemie drohicke z Brześciem, Mielnikiem i Bielskiem, fragment ziem pojałowieskich z Rajgrodem, część ziem wschodniego Mazowsza z Tykocinem i Goniądzem oraz dawną ziemię brzeską z Brześciem Litewskim, Kobryniem i Kamieńcem.

W historii Podlasia wpisane są też dzieje obecnego powiatu białoostockiego, w którego granicach administracyjnych leży gmina Połwiątne. Najstarsze dzieje terenów powiatu białoostockiego nie są dokładnie znane. Od około 650 roku p.n.e. do początków naszej ery ziemię tę zasiedlali Bałtowie, którzy z czasem zostali wyparci przez ludność prasłowiańską. Wiadomo jednak, że na terenie gminy Połwiątne ludzie pojawili się w północnej epoce kamiennej, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne rozpoznane w dolinie rzeki Lizy oraz w bezpośrednim sąsiedztwie doliny zlewowej. W 1991 roku odkryto w Starych Grochach cmentarzysko kurhanowe z epoki brązu, które wskazuje na dobrze rozwijającą się się osadniczą kulturę wielborskiej. Można rozpoznać jest okres średniowiecza, jednak liczne znaleziska archeologiczne wskazują na utrzymujące się zasiedlenie doliny rzeki Lizy oraz stoków pagórków położonych w pobliżu mniejszych cieków wodnych. We wczesnym średniowieczu obszary położone w rejonie górnej Narwi pozostawały pod wpływem osadnictwa związanego z Rusią.

Od początku X wieku tereny powiatu białoostockiego zaczęła zasiedlać nadwiślańska ludność mazowiecka. Jednak w wyniku wypraw jałowiesko-litewskich oraz najazdów krzyżackich nastąpiło wyludnienie części jego obszaru. Podczas swoich rajdów na Podlasie księżęta mazowieccy sprowadzali ludność z górnego brzoza swojej dzielnicy mazowieckiej (od Ciechanowa, Gostynia, Rawy, Wyszogrodu, Zakroczymia). Księżęta litewscy także chętnie przyjmowali osadników mazowieckich.

W XVI wieku wzrosło tempo kolonizacji mazowieckiej, która opierała się głównie na drobnej szlachcie i sięgła puszcz podlaskich, powodując powstawanie osad drobnoszlacheckich, np. w Grochach szlachta herbu Luba, w Dzierżkach - herbu Nieczuj. Rozwój osadnictwa oraz przystawanie naturalny spowodowały powstawanie nowych wsi tzw. przysiółków. Proces ten najbardziej uwidocznił się w nazwach. Nowe wsie otrzymywały, obok nazwy wspólnej ze starą wsią, nazwę drugą, np.: Brzozowo Antonie - Chabdy, Chrzczonki, Korabie. Pierwszy człon nazwy pochodzi od nazwiska rodu, drugi stanowi określenie gałęzi rodu, która daną wieś zasiedliła. W XVI wieku rody drobnoszlacheckie przyjęły nazwiska zakończone na „-ski” od nazwy wsi, np.: Brzozowski, Gęsowski, Grochowski. Jednak część rodów pozostawała przy swoich średniowiecznych nazwiskach (Kulesza, Konopna, Tyszka). Do dzisiaj występują w tym regionie niespotykane na innych terenach Polski tzw. wsie gniazdowe, które charakteryzują się wspólnymi nazwami i w większości jednakowymi nazwiskami mieszkańców.

Na ten okres datuje się także powstanie miejscowości Połwiątne, która pierwotnie nosiła nazwę Wielkogrzeby (lub Wielkogrzewy) i powstała prawdopodobnie przed 1486 rokiem. W tym właśnie roku nastąpiło bardzo ważne dla tych okolic wydarzenie natury religijnej, ponieważ grunt tej wsi został darowany jako uposażenie powstałej tu filii parafii suraskiej. Pierwszymi darczyńcami mieli być Brzozowscy i Dzierżkowie, tutejsi drobnoszlacheccy ziemianie. W ciągu lat 1486-1501 zmiana nazwy musiała mieć jakieś uzasadnienie. Można więc wywnioskować, że ona od faktu przejmowania dóbr kościelnych przez ludzi świeckich (sekularyzacja) – stąd nazwa „wiątne” i „Połwiątne”. Innym wytłumaczeniem może być też fakt poświęcenia ziemi pod nowy kościół w Wielkogrzebach. Różnorodność źródeł, wzmiankujące istnienie miejscowości Połwiątne, nie pozwalają na dokładne określenie roku, w którym po raz pierwszy pojawiła się jej nazwa, jak znamy obecnie. Jedyne takie fakty istnieją przy wykazie uposażenia probostwa suraskiego z 1575 roku, gdzie po raz pierwszy widać znaną nam współcześnie nazwę Połwiątne. O istnieniu nazwy Połwiątne może świadczyć także fakt, że już w rejestrze poborowym sporządzonym w 1580 roku przez poborcę Beniasza Jabłzka Wyszewskiego spotykamy nazwę Połwiątne Gołbie. Poza tym w spisie podatku podległego z lat 1662 - 1676 istnieje parę wybranych rodzin pochodzących z parafii Połwiątne, np.: Brzozowscy, Gołbiewscy, Grochowscy, zaś we fragmencie księgi chrztów z parafii Pietkowo z lat 1689-1720 są wyraźnie widoczne miejscowości filii połwiątnej: Grochy, Brzozowo Chrzczony, Gołbie, Wielkowo, Solniki.

Spójnie gminy w dużej mierze stanowiła szlachta szlachecka, chłopcy i robotnicy dworscy. W okresie tym szybko rozwijała się gospodarka folwarczna, utworzono duże folwarki w Wilkowie, Marynkach, Turku i Chomiłnie. W wyniku Unii Lubelskiej w 1569 roku włączono do Korony część dawnego województwa podlaskiego, obejmującego zachodni obszar dzisiejszego województwa białoostockiego. Na Podlasie wyodrębniły się ostatecznie trzy ziemie: bielska, drohicke i mielnicka. Od tej pory aż do III rozbioru Polski w 1795 roku Połwiątne należało do nowego województwa, podobnie jak i cała ziemia bielska, na której terenie się znajdowało. W wyniku III rozbioru Polski

województwo podlaskie zostało podzielone wzdłuż Bugu na dwie części. Południową częśći zawierała Austria, a część północną, czyli cały teren dorzecza środkowej Narwi, zagarnęły Prusy. Z części ziem polskich wcielonych do Prus utworzono nową prowincję, która nosiła nazwę Prusy Nowowschodnie. Została ona podzielona na departamenty: biaostocki i pocki. Gmina Połwiątne przynależała w owym czasie do departamentu biaostockiego. Wojny napoleońskie i związane z nimi przesunięcia granic, spowodowały, że z ziem polskich przywróconych spod zaboru pruskiego, ustanowiono Księstwo Warszawskie. Jednak znaczna część departamentu biaostockiego, czyli powiaty: biaostocki, bielski i drohicki oraz częśći surażskiego i dębrowskiego, po traktacie terytorialnym w 1807 roku przypadła Rosji. Nową jednostką administracyjną, leżącą w granicach Cesarstwa, nazwano obwodem biaostockim. Obwód ten otrzymał prawa Guberni i podlegał bezpośrednio Petersburgowi, a podzielono go na powiaty: biaostocki, bielski i sokółski. Granica przebiegała wzdłuż rzeki Mieni (dopływ Nurca) i Narwi. Bielsk, Brańsk i Suraż do pierwszej wojny światowej znajdowały się na terenie Rosji.

Na ten okres datuje się też powstawanie gmin wiejskich. Sownik geograficzny z tego czasu notuje, że w 1827 roku gmina Połwiątne należała do powiatu mazowieckiego, posiadała kościół parafialny, szkołę początkową oraz urząd gminy. Na terenie gminy istniało w ówczesnych czasach 865 domów, które zamieszkiwało 6548 osób. Granice administracyjne gminy obejmowały swym zasięgiem 29 wsi szlacheckich: Brzozowo Antonie, Brzozowo Chabdy, Brzozowo Chrzczony, Brzozowo Korabie, Brzozowo Muzyły, Brzozowo Panki, Brzozowo Stare, Dzierżki, Dworaki, Gęsówka, Gołębie, Grochy, Kamińskie, Liza Nowa, Łapy Barwki, Łapy Bociany, Łapy Dębowaźna, Łapy Gołdziki, Łapy Kołpaki, Łapy Korczaki, Łapy Leńniki, Łapy Łynki, Łapy Pluńniaki, Łapy Szostajdy, Łapy Wity, Łapy Zieliuki, Poręba Kije, Poręba Wojsawy i Zdrody. Oraz 6 wsi włościańskich: Daniówo, Pietkowo, Połwiątne, Stokowisko, Wilkowo i Wołkany (obecnie Wołkuny). Przez obszar gminy przebiegała także droga żelazna Warszawa - Petersburg - Łapy.

Burzliwy przebieg na obszarze obecnego województwa podlaskiego miało powstanie styczniowe w latach 1863 - 1864, kiedy to działania powstańcze koncentrowały się w oparciu o kompleksy leśne. W okolicy wsi Łukawica oddział Bogusława Ejtmonowicza stoczył potyczkę z Kozakami, gdzie kilkudziesięciu z nich poniosło śmierć, co pociągnęło za sobą ostre represje. Cała wieś, około czterdziestu rodzin, została wysiedlona, zaś jej mieszkańców władze carskie zesłaly w głąb Syberii, a miejscowość doszczętnie spalono. Była to zemsta za przegrane walki i kara za pomoc powstańcom.

Ważnym wydarzeniem w historii gminy Połwiątne było uwłaszczenie chłopów w latach 1861-1864. Uwolnieni od poddaństwa chłopcy, pracujący we własnych gospodarstwach, przyczynili się do rozwoju gospodarki towarowej oraz rynku regionalnego. Na ten okres datuje się utworzenie nowych gmin w Królestwie Polskim, na podstawie ukazu o urządzeniu gmin wiejskich. W ich skład mieli wchodzić wszyscy właściciele gruntów, posiadający co najmniej trzy morgi ziemi, niezależnie od pochodzenia i statusu społecznego. Takie powłaszczeniowe gminy stanowiły jednak ograniczoną formę samorządu poddanej ingerencji oraz ostremu nadzorowi rosyjskich władz państwowych, mimo, że mogły wybierać wójta i sołtysów. Ci jednak nie mieli praktycznie żadnej władzy. W dniu 24 maja 1864 roku mieszkańcy dotychczasowych gmin Brzozowo, Łapy Kołpaki, Łopienie, Pietkowo i Połwiątne w obecności komisarza do spraw włościańskich i miejscowego naczelnika wojenno - policyjnego, wybrali wójta powłaszczeniowej gminy Pietkowo.

O bohaterstwie mieszkańców gminy Połwiątne, pomimo carskiego ucisku, może świadczyć fakt uformowania się w maju 1918 roku 10 Pułku Ułanów Litewskich, zwanych „Dziesiątkami”, w majątku hrabiów Krasickich w Pietkowie, do którego zaciągnęło się wielu młodych mężczyzn z tej miejscowości oraz okolicznych wsi. Pułk ten zapisał chlubną kartę w czasie wojny bolszewickiej w 1920 roku, która przyniosła kolejny kryzys, ogromne straty gospodarcze oraz ludnościowe.

Przeprowadzony w 1921 roku spis ludności wykazał, że gmina Połwiątne liczyła wówczas 1033 mieszkańców. Wielkiego ożywienia nie przyniosł także okres międzywojenny. Wystąpiła jednak wyraźna stabilizacja życia. Duży majątek w Pietkowie dawał zatrudnienie mieszkańcom i możliwości rozwoju wsi. Młyn i generator spaliny dawały elektryczność, którą zasilano dwór, parafię, świetlicę wiejską i kilkanaście domów. Pochodząca z XIX wieku gorzelnia była jedynym zakładem przemysłowym na terenie gminy.

W dniu 2 sierpnia 1919 roku, na mocy ustawy sejmowej, zostało powołane województwo biaostockie, w którego granicach znalazło się dorzecze górnej Narwi. Polityka prowadzona przez władze sanacyjne wyraźnie hamowała rozwój ziem nadnarwiańskich, dla których przyjęto się określenie „Polski Białorusi”, gdyż tereny te cechował niedostatek wyposażenia w podstawowe urządzenia oświaty, kultury i służby zdrowia. Ogromna większość tego obszaru pozbawiona była także przemysłu.

Pierwsza wojna światowa spowodowała ogromne zniszczenia na terenie powiatu biaostockiego, największe straty wojenne wystąpiły w pasie wzdłuż Narwi, gdzie najdłużej utrzymywała się linia frontu, zginęło wielu młodych mężczyzn z terenu gminy, którzy służyli w obcych armiach. W wyniku zarówno działań wojennych, jak i przymusowej ewakuacji podczas odwrotu wojsk rosyjskich w 1915 roku, liczba ludności drastycznie spadła. Niemcy potraktowali podbity kraj jako źródło surowca i prowadzili gospodarkę rabunkową, w tym także na obszarach leśnych. Do rozpadu gospodarki przyczyniły się kontrybucje, zarządzenia restrykcyjne oraz represje wobec ludności.

Lata drugiej wojny światowej to okres niezwykłego okrucieństwa w stosunku do miejscowej ludności. Początek drugiej wojny światowej zapisał się krwawo w dziejach gminy Połwiątne. Okupacja niemiecka trwała do 23 września 1939 roku, a już następnego dnia na teren gminy wkroczyły wojska sowieckie. Nowa władza szybko rozprawiła się z własnością prywatną. W majątkach Turek, Marynki i Gabrysin utworzono kołchozy. Pod koniec września 1939 roku, zgodnie z paktem Ribentrop - Mołotow, obszar województwa prawie w całości włączono do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Pod rządami władzy radzieckiej znalazła się także gmina Połwiątne i mimo, że trwały one niepełna dwa lata, zapisały się tragicznie w dziejach regionu. Było to nieustające pasmo wszechwładnych rządów NKWD, aresztowań oraz wywózek na Sybir. Dowodem na to są ustne przekazy ludzi, którzy przeżyli zysk na Syberii i udało im się powrócić w rodzinne strony. Z ich opowieści wynika, że NKWD aresztowało całe rodziny, zazwyczaj nocą i w nieludzkich warunkach, bydlęcymi wagonami, przewoziło w Związku Radzieckim. Wiele kobiet i dzieci nie przeżyło tej podróży, a ci, którym udało się powrócić, dają świadectwo prawdy o tamtych czasach, o głodzie, chorobach, ponadludzkiej pracy oraz wysiłku w opanowaniu przetrwania. Wobec ostrych represji ze strony okupantów,

już w październiku 1939 roku utworzone zostały struktury organizacji podziemnej „ Bataliony Kresowych Strzelców ”, które organizowały akcje likwidacyjne kierowane głównie przeciwko kolaborującym z okupantem urzędnikom. Prężnie rozwijała się także Armia Krajowa, która stoczyła wiele potyczek z okupantem na terenie gminy, m.in. w Brzozowie Korabkach i Lizie Starej. Funkcją dowódcy plutonu pełnił Kazimierz Kamiński noszący pseudonim „Huzar”, który był przewodnikiem dla koncentrujących się w lesie między Łukawicami i Lizą Starą oddziałów partyzanckich. Jego odwaga i walki z Urzędem Bezpieczeństwa odbiły się szerokim echem w całej gminie, czym zasłużył sobie na miano miejscowego bohatera. „Huzar” został podstępnie zamordowany przez Urząd Bezpieczeństwa już po zakończeniu wojny, a jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu grzebalnym w Połwiątne. Ludność na tym terenie, tak, jak w całym okręgu biłgorajskim, była nękana terrorem policyjnym. Egzekucje, represje i „apanki ” połączone z wywozem na roboty przymusowe do Rzeszy stanowiły nieodłączny element okupacyjnej rzeczywistości. W gminie Połwiątne w pierwszych dniach sierpnia 1944 roku hitlerowcy spacyfikowali kilka wsi (Gabrysin, Lizę Starą, Wilkowo Stare i Wołkuny), które po wojnie zostały z wielkim trudem odbudowane. Jednym z następstw wojny było niemal całkowite zniszczenie gospodarki na obszarze powiatu. W rezultacie znaczna część terenów, stanowiących wcześniej ośrodki przemysłowe, utraciła swój charakter i zaczęła rozwijać się w kierunku rolniczym. Po ustaniu działań wojennych rozpoczęło się tworzenie struktur władzy komunistycznej. Jednak patriotycznie nastawione społeczeństwo, pamiętając o koszmarze okupacji, stawiało czynny i bierny opór przeciwko tym działaniom. Przez siedem powojennych lat teren gminy był miejscem wojny domowej. Opór właścicieli gospodarstw rolnych sprawił, że nie przyniosły efektów próby tworzenia rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Oddziały partyzanckie w latach 1945 - 1948 kilkanaście razy najeżdżały Urząd Gminy w Połwiątne i niszczyły dokumenty. Władza ludowa jeszcze do lat pięćdziesiątych nie czuła się pewnie na tym terenie.

Po 1944 roku utworzono w województwie biłgorajskim siedem powiatów: augustowski, biłgorajski, sokółski, suwalski, szczuczynski, bielski i wysokomazowiecki, do którego należała gmina Połwiątne. W latach pięćdziesiątych nastąpiły zmiany administracyjne oraz zmieniły się granice powiatów. Gmina Połwiątne znalazła się w tworzonym w sierpniu 1954 roku powiecie „pskim. We wrześniu 1954 roku w miejsce dotychczasowych gmin utworzono gromady, a do sprawowania władzy powołano gromadzkie rady narodowe. Na początku lat pięćdziesiątych ówczesne władze podjęły decyzję o reformie podziału administracyjnego w całej Polsce, wskutek czego w województwie biłgorajskim od 1 stycznia 1973 roku zaczęły funkcjonować 133 gminy, jednocześnie przestały istnieć gromady, a na pewien czas zachowano jeszcze podział na powiaty, których likwidacja nastąpiła podczas reformy administracyjnej w 1975 roku, kiedy to w całym kraju wprowadzono dwustopniowy podział administracyjny. Obok istniejących gmin utworzono 49 nowych województw zamiast 17 dawnych, a z dotychczasowego województwa biłgorajskiego utworzono trzy nowe: biłgorajskie, „omęskie i suwalskie.

Powiększy układ obowiązuje do dnia wprowadzenia reformy administracyjnej 1 stycznia 1999 roku, kiedy to terytorium Polski zostało podzielone na 16 województw, 308 powiatów i 2489 gmin. Gmina Połwiątne znalazła się w granicach województwa podlaskiego, w powiecie biłgorajskim i taka sytuacja istnieje do dzisiejszego dnia.

Opracowała na podstawie literatury przedmiotu Wiesława Kruszewska.

- T. Miller, Trzy tysiące lat dziejów Państwa Polskiego, Bielsk Podlaski 1964-1990.
- W. Jarmolik, „redniowieczna ziemia drohicka, w: Podlasie, T. 2, Od Ziemi Drohickej do Województwa Biłgorajskiego, praca zbiorowa pod red. W. Jarmolika, M. Wałkiela, Biłgoraj 1988.
- W. Jarmolik, Początki województwa podlaskiego, w: Podlasie, T. 2.
- D. Jaskanis, Pradzieje Biłgorajczyzny, Warszawa 1969.
- A. Jabłonowski, „ródła dziejowe, Tom XVII, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, T. VI, Podlasie, Cz.1, Warszawa 1908.
- J. Kryński, Wysokie Mazowieckie. Monograficzny zarys dziejów, Wysokie Mazowieckie 1992
- J. Sokółska, Województwo podlaskie w XVI-XVIII wieku, w: Podlasie, T. 2. M. Wałkiel, Ziemia podlaskie pod zaborami, w: Podlasie, T. 2. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, T. 8, pod red.
- F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1880.
- J. Szumski, „apy i ich mieszkańcy w latach 1862-1914, „Biłgorajczyzna”, 1997, nr 1.
- M. Olechnowicz, Z przeszłości Łap i okolic..., Łapy 1999.
- J. Smykowski, Województwo biłgorajskie w latach 1919-1939, w: Podlasie, T. 2..
- Z. Sokołowski, Z biegiem Narwi: z Puszczy Biłgorajskiej do Myślinieckiej, Warszawa 1972.
- M. Gnatowski, W. Monkiewicz, J. Kowalczyk, Wieś biłgorajska oskarża: ze studiów nad eksterminacją wsi na Biłgorajczyźnie w latach wojny i okupacji hitlerowskiej, Biłgoraj 1981.
- L. Postołowicz, Biłgorajczyzna w latach 1939-1944, w: Podlasie, T. 2.
- Laszuk, Województwo biłgorajskie w latach 1944-1975, w: Podlasie, T. 2
- P. Sobieszczak, Z przeszłości Połwiątne i okolic XV-XIX wiek, Połwiątne 2003 [maszynopis].